

Emir Timur'un Fetihlerinde Haber Alma Teşkilatının Önemi

The Importance of the Intelligence Service in Emir Timur's Conquests

Kâzım PAYDAŞ*

Öz

Dünyanın en büyük fatihlerinden biri olan Emir Timur yaşadığı dönemde neredeyse hiç durmadan ordusu ile fetihden fetihe koştu. Ancak O bu başarıları gerçekleştirirken tedbiri hiçbir zaman elden bırakmadı. İşte bu tedbirlerden en önemlisi olarak onun güçlü bir haber alma teşkilatı kurması idi. Bu amaçla Emir Timur dünyanın birçok yerine sufi, derviş, tüccar, müneccim, asker, sanatkâr pehlivan gibi çeşitli zümrelerden olan insanları casus olarak göndermişti. Bu casuslar da birçok ülkeyi dolaşarak, bu ülkelerin şehir, kasaba, yollar ve ileri gelenleri ile ilgili mühim hâdiseler hakkında bilgi toplayarak Timur'a bildirirlerdi. Böylece casuslarının verdiği bu bilgileri elde eden Emir Timur düşmanlarının zayıf taraflarını öğrenerek en uygun zamanda harekete geçerek onları yenilgiye uğratmaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Emir Timur, Casus, Haber.

Abstract

One of the most famous conquerors of the world, Emir Timur, was busy continuously with the conquests during his period. Solely, when realising those accomplishments, he didn't give up to be provident. As you see, one of these providents was to set up a strong intelligence service. With this aim, Emir Timur sent some categories of people such as sufis, dervishes, merchants, astrologers, soldiers, artizans and wrestlers as spies to the many regions of the world. Those spies brought knowledge to Timur from these regions about the events related with the cities, small towns, roads and the prominent people of those regions. In this way, by getting that knowledge, Emir Timur was learning weak points of the enemies and overcoming them by beginning to act when finding an opportunity.

Key Words: Timur, spy, intelligence.

* Doç Dr. Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü.

Giriş

Arapça ces kökünden “gözetleyen, araştıran” manasında isim olan casus kelimesi, “düşmanın sırlarını araştırıp bilgi sızdıran, düşman içinde çeşitli yıkıcı faaliyetlerde bulunan kişi” anlamına gelmektedir¹. Tarih boyunca çok sayıda devlet kuran ve pek çok devletle siyasi münasebetlerde bulunan Türkler istihbarat işine büyük önem vermişlerdir. Orta Asya Türk devletlerinde casuslara çâşut, ihbara ise çâşutlama denirdi. Eski siyaset bilimcileri, ülkenin ve halkın menfaati için casus kullanmanın gereği üzerinde durmuşlardır². Büyük Selçuklu veziri Nizâmü'l-mülk, eserinde casusluk için bir fasıl tahsis ederek dikkate şayan bilgiler vermiştir. Bu Selçuklu veziri her tarafa tüccar, seyyah, sufi, ilâç satıcısı ve fakir kılığında daima câsuslar gönderilmesini tavsiye etmektedir. Bu şekilde hiçbir durum hükümdara gizli kalmayacak, bir olay meydana geldiği zaman ise o tedbir alabilecektir³.

Emir Timur ve Haber Alma Faaliyetleri

1382'den 1405 yılına kadar dünyanın birçok yerini fetheden Emir Timur⁴, savaştan evvel daima hile ve tedbir yollarına müracaat ederdi. O hâkimiyetini kurmaya başladığı sıralarda kimseyi çekemeyen ve her biri kendisini bir “Emir-i Azimüşşan“ telâkki eden beylerin itaatini temin için tedbirler almağa başladı. Kurnaz bir siyasetle her birinin meyillerini okşayarak, kiminin arzularını yerine getirerek, kimine memuriyetler sağlayarak her birinin yanında gizli casuslar bulundurup hal ve maksatlarını günü gününe haberler alarak bazısı aleyhine fitneler ve isyanlar çıkarttırıp kendi adamları eli ile onları bağlattırarak ve nihayet her birini bir şekilde kendi himayesine sığınmak zorunda bırakarak az zaman içinde bütün gururlu beylerin eğilmek istemeyen başlarını kendi önünde eğdirmiş ve onların itaatlerini büyük bir başarı ile temin eylemiştir⁵. Bunu başarmak da onun için fazla zor olmadı çünkü o, büyük bir askeri ve siyasi dehaya sahipti ve bu sayede düşmanlarına karşı her zaman başarı sağlamaktaydı. İşte onun dünyanın bir çok yerinde ordularını fetihden fetihe koşturmasını sağlayan en önemli vasıflarından biri de haber alma teşkilatını oluşturarak fethedeceği yer ve hâkimleri hakkında detaylı bilgiler elde etmesiydi. Emir Timur

¹Cengiz Kelek, “Casus”, **DİA**, c. 7, İstanbul 1993, s. 163.

²Abdülkadir Özcan, “Türk Devletlerinde Casusluk”, **DİA**, c. 7, İstanbul 1993, s. 166.

³Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, c. III, Ankara 1992, s. 139-140.

⁴Beatrice Forbes Manz, **Timurlenk Bozkırların Son Fatih**, Çev. Zuhâl Bilgin, İstanbul 2006, s. 9.

⁵Yusuf Ziya Özer, “Timur’un Yaptığı İşlere Toptan Bakış”, **Belleten**, c. IX, Sayı 36, Ankara 1945, s. 442.

memleket dahilinde, halk arasında haber toplayan görevliler bulundurduğu gibi, diğer memleketlerde de casuslar bulundurmaktaydı⁶. Esasen bütün işlerinde endişeli ve tedbirli olan Emir Timur hâkim olduğu topraklarda kendisine haberler sağlayan sırdaşları vardı ve dünyanın birçok yerine de casuslar göndermekteydi. Bu casuslar arasında Mısırdaki bulunan Emir Atlamış⁷, divanında yer alan Mesud Guhsecani gibi önemli şahsiyetlerin yanında sufiler, tüccarlar, güreşçiler, sanatkarlar, müneccimler, kalenderiler, denizciler, sucular, sihirbazlar ve afsuncular gibi birçok meslekten şahıslar bulunurdu. İbn Arabşah'a göre Emir Timur, kurnazlıkta ateş ve suyu bir araya getirmiş hak ve batılı yan yana koymuş, hilekârlık konusunda ise Sasan ve Ebu Zeyd'i geride bırakmış, hikmet ve tartışmada İbn Sina'yı yenilgiye uğratmış, mantıkta ise Yunanlıları susturmuştu⁸.

Dünyayı fethetmek için oldukça yeterli özelliklere sahip olan Emir Timur'un casusları, etraflarında ve değişik memleketlerdeki haberleri vakit kaybetmeden ona ulaştırırlardı. Bu casuslar buldukları yerlerdeki fiyatları, ağırlıkları, konaklama yerleri ve şehirlerin mesafelerini genişliklerini kendisine tasvir ederlerdi. Her şehirde, köyde, kalede ve her yerdeki emirlerin, toplumun ileri gelenlerinin durumlarını kendisine bildirirlerdi. Emir Timur da kendisine bildirilen bu bilgileri zihninde mutala eder ve bir yeri ele geçirdiği zaman oranın ayanından birine, filanca kişi falan kişi ile olan meselesini ne yaptı, filan olay ne oldu türünden sorular sorarak, sanki bu olaylar meydana geldiği zaman oradaymış gibi konuşarak karşısındakini şaşkına çevirecek kadar mükemmel bir haber alma ağı kurmuştu⁹.

Nitekim Emir Timur'un kurmuş olduğu bu teşkilat, zamanına göre, gayet sıkı kurallara bağlanmıştı. Çünkü O, hudutları üzerinde, her eyalette, her şehirde ve orduda bir havadis kâtipliği ihdas etmişti¹⁰. Buna göre Onun emriyle her sınır şehirinde, askerden haber yazan katipler tayin edilmiş, hâkimler, raiye, sipahiler, kendi askerleri, yabancı askerler, etraftan giren ve çıkan mallar, dışarıdan gelen, dışarıya çıkan yabancılar, her türlü memleketten gelen kervanlar, dış ülkelerdeki haberler, kendilerine komşu

⁶İsmail Aka, "Timurlular Devleti", **DGBİT**, c. IX, Konya 1994, s. 275.

⁷Avnik hâkimi ve aynı zamanda Timur'un yakını olan Atlamış Kara-Koyunlu Kara Yusuf tarafından esir alınmış ve ardından da Memlûk Sultanı Berkuk'a gönderilmiştir. Berkuk da bu Çağatay emirini Kahire de hapse attırılmıştır. Daha sonra Sultan Ferec zamanında Timur'un baskısıyla serbest bırakılmıştır. Bkz. Şerefeddin Ali-i Yezdi, **Zafernâme**, yay. Muhammed Abbasî, c.II, Tahran 1336, s. 230; Faruk Sümer, **Kara Koyunlular**, Ankara 1992, s. 59; Hüseyin Mircaferi, **Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân**, İsfahan 1375, s. 235.

⁸İbn Arabşah, **Acaibü'l-Makdur fî Ahbar Teymur**, Farsça Terc. Muhammed Ali Necati, Tahran 1339, s. 298.

⁹İbn Arabşah, **a. g. e.**, s. 299.

¹⁰Şerafettin Ali, **Timur ve Tüzükâtı**, Çev. Kevser Kutay, Ankara 2000, s. 105.

padişahların sözleri ve işleri, uzak yerlerden Timur'un huzuruna gelmekte olan ulema ve fuzala gibi, bütün bunları açık, haberini doğrulukla kendisine yazmalarını isterdi. Eğer kaleme hıyanet edip, bu hadiseyi değiştirerek yazarlarsa, bu hıyanet ispat edilince yazıcının haber yazan parmakları kesilir. Eğer haber yazıcı askeri işleri gizleyip onu başka şekilde yazmış olsa, onun kolu kesilirdi. Eğer bir garazla töhmet kılıp yalan yazmış olursa, o da öldürülürdü. Bunlardan başka Emir Timur günlük haberlerin kendisine her gün getirilmesini, haftalık haberlerin her hafta, aylık haberlerin her ay, yıllık haberleri ise her yıl kendisine yetiştirilmesini emretmişti¹¹. Emir Timur kendisine iletilen bu haberlere büyük ilgi gösterir, olabildiğince doğru haberler edinebilmek için gerekli önlemleri alırdı¹².

Bütün yollarda bu teşkilattan başka bir de haberleri getirenler vardı. Bunlar vasıtasıyla, hangi eyaletten olursa olsun, haberler bir iki günde Semerkant'a gelirdi. Emir Timur, elli fersahlık¹³ bir yolu üç günde alan birisine, aynı mesafeyi hiç durmadan gece gündüz giderek ve iki at çatlatacak alan birini tercih ederdi¹⁴. Bu sebeple o dönemin şartlarına göre çok süratli bir şekilde haber alırdı diyebiliriz. Nitekim Şiraz'da bulunan Emir Timur'a, Toktamış'ın¹⁵ Maveraünnehir'i işgal ettiği haberini ulaştırmak için Semerkantlı postacılara sadece on yedi gün yetmişti (günde ortalama 140 kilometre)¹⁶. Bu şekilde Posta yolları boyunca, atlılar Emir Timur'a her taraftan haber taşırlardı. Sınır boylarındaki deve kollarından raporlar, askeri hareketler yapmakta olan tuman baylardan acele mektuplar, şehirlerdeki darugalarından¹⁷ haberler durmadan Semerkant'a akardı. Her eyalette veyahut imparatorluğun dışındaki kervan duraklarında gizli haber alma teşkilatına bağlı adamlar belirli zamanlarda düzenli olarak Emir Timur'a raporlar göndererek onu her olan bitenden haberdar ederlerdi. Bu memurların bütün anlattıkları doğru idi. Zira böyle bir rapora yalan karıştıran kimse yargılanmadan ölüm cezasına çarptırılırdı. Emir Timur'un haber alma

¹¹**Tüzükât-ı Timur**, Hazırlayan: Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan, İstanbul 2004, s. 95.

¹²Jean-Paul Roux, **Aksak Timur**, Çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul 1994, s. 165.

¹³Üç mile eşittir, her mil ise dört arşın olan bin kulaç eder, yani yaklaşık 6 km'dir. Bkz. Walther Hinz, "İslam'da Ölçü Sistemleri", Çev. Acar Sevim, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, İstanbul 1990, s. 76.

¹⁴Herold Lamb, Tamerlane **The Earth Shaker**, Bristol 1929, s. 146; Türkçeye Terc. A.Göke Bozkurt, **Emir Timur**, İstanbul 2006, s. 204.

¹⁵Toktamış Han, Altınordu hanlarının ceddî olan Cuci Han'ın onüçüncü oğlu Togay Timur'un neslinden gelen Tuy Hoca'nın oğludur. Geniş bilgi için Bkz. Mustafa Kafalı, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul 1976, s. 101.

¹⁶Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 290.

¹⁷Darugalar buldukları yerlerde yargu yani adli işleri yürütüyorlar; istenildiği hallerde bölgenin askeri ile savaşa gidiyorlar; olağan üstü hallerde ise bir yerin vergisini toplamak üzere gönderiliyorlardı. Bkz. İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, s. 115.

teşkilatı, şimendüfer çağından önce, bu yolda yapılmış olan bütün teşkilatlardan daha mükemmel ve çok muhtemeldir ki daha süratli idi¹⁸.Çünkü yolda bir at yorulacak olursa, posta tatarları onu yolda rastladıkları ilk atla ki bu at kimin olursa olsun, değiştirirlerdi. Emir Timur'un posta tatarına, tacir, emir, elçi kim olursa olsun herkes atını vermekle mükellefi, vermeyenin ise kellesi giderdi. Posta tatarları, atlı birliklerin veya bizzat Emir Timur'un oğullarının veya karısının bile atlarını alırlardı¹⁹. Bundan başka Emir Timur'un adamları arasında İbranice, Yunanca ve diğer birçok dili bilen çok maharetli olanlar da mevcuttu. Bu sayede O, birçok bilgiye rahat bir şekilde ulaşarak bunları değerlendirebilmekteydi²⁰.

Bu şekilde dönemin şartlarına göre mükemmel diyebileceğimiz bir haber alma teşkilatı kurmuş olan Emir Timur, askeri harekete geçmeden önce fethedeceği ülke yada şehirlerde kendisine karşı koyma isteğinde bulunanların bu isteklerini yok etmek için görevlendirdiği propaganda casusları gönderirdi²¹. Ayrıca Emir Timur'un kuşatmaya karar verdiği kentlerin topografik yapısı hakkında ayrıntılı bilgi alması onun fetihlerindeki başlıca amillerdendi²².Çünkü Emir Timur'un ordusu atlılardan kurulmuştu. Her askerin kendi bineğinden başka bir de yedek atı vardı. Elli bin ile yüz elli bin arasında değişen at mevcudunu herhangi bir yere sevk etmek, pek kolay olmuyordu. Bu dikkat isteyen bir işti. Bunun için gidilecek memleketi iyice bilmek te şarttı. Bu sebeple Emir Timur yürüyüş esnasında, her gün yanındaki tacir ve coğrafyacılarla fikir alış verişinde bulunurdu. Bir yandan da öne sürdüğü keşif kıtaları her tarafa dağılır, ilerideki pınarlar ve düşman mevzilerini araştırır, gözetlerdi. Bu sayede ordunun büyük kısmı arkadan, güvenle yürürdü. Keşif birliklerinin daha önünde ise casuslar giderdi. Düşman sınırlarını ilk aşanlar da yine casuslar olurdu²³.

Bununla birlikte Emir Timur fethedeceği ülkeye girdikten sonrada çeşitli yöntemlerle haber almaya devam ederdi. Sefer esnasında haber getiren İstihbarat görevlileri ise genel olarak kahramanlardan (bahadur) seçilirdi ve bunlara çoğu defa "dil" getirmek görevi verilirdi²⁴. Nitekim O, Harezm üzerine dördüncü defa yürüdüğü zaman, emirlerinden İyd Hocayı karavul

¹⁸Herold Lamb, **a. g. e.**, s. 147;Terc., s. 205; Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 122.

¹⁹Herold Lamb, **a. g. e.**, s. 146; Terc., s. 204.

²⁰Betrando De Migranelli, "Timur'un Dimaşk'ı Fethi ile ilgili Latince Bir Kaynak: Vita Tamerlanme-Ruina Damasci", Çev. Cüneyt Kanat, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XI, İzmir 1996, s. 243.

²¹Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 197.

²²Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 166-167.

²³Herold Lamb, **a. g. e.**, s. 190; Terc., s. 266- 267.

²⁴A.Yu. Yakubovskiy, **Altın Ordu ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren, Ankara 1992, s. 164.

yaparak önceden göndermişti. O da düşman ordusunun ileri gelenlerinden bir kişiyi yakalayarak Emir Timur'a getirip düşmanın vaziyeti hakkında kendisinden haber alınmasını sağlamıştı. Düşman hakkında bu bilgileri alan Emir Timur oradan hareket etmesinin ardından bu sefer de düşman tarafından birisi, kaçarak Emir Timur'un yanına gelmiş ve Süleyman Sufi'nin memleketten el çekerek kaçtığını, düşmanlardan ekserisinin ittifakla memleketi, kale ve hisarı bırakıp başlarının çaresine bakmağa karar verdiklerini bildirmiştir²⁵. Kendisine verilen bu haberler sayesinde düşmanın oldukça zayıfladığını öğrenen Emir Timur da, Harezm'i kesin olarak ele geçirerek, yağmalayıp bol ganimetle dönmüştür²⁶.

Emir Timur'un fetih seferlerine çıkmadan önce haber alma teşkilatı sayesinde elde etmiş olduğu bilgiler, denilebilir ki mutlak anlamda Onun başarılı olmasının başlıca vasıtası olmuştur. Çünkü Emir Timur casusları vasıtasıyla elde ettiği bilgiler ile başarılı olup olamayacağını çok iyi bir şekilde hesaplamakta ve eğer durum aleyhine ise uygun ortamın oluşması için sefer yönünü kendisi için uygun olan başka bir bölgeye kaydırmaktadır. Nitekim bütün siyasi ve askeri gücüne rağmen, Anadolu'yu ele geçirmesi sırasında direnebilecek tek kuvvetin Kadı Burhaneddin Ahmed olabileceğini anladıktan sonra Anadolu üzerine yapmayı düşündüğü seferi ertelemiştir. Onun Kayseri-Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin hakkındaki bilgilerinin Doğu Anadolu hakkında bilgi sahibi bir kişiden öğrenmek istemesi, bu konuda yeterli bir delildir. Kendisine verilen ve aynı zamanda Anadolu'da kuvvet dengesinin yöresel hâkimiyetler arasında nasıl dağıldığını göstermesi bakımından da ilginç olan bilgiden, Kayseri-Sivas hükümdarının düşmanlarından Erzincan Emiri Mutahharten'in 5.000, Karaman oğullarının 10.000, Taceddinoğlu Mahmud Çelebi'nin 6.000, Taşanoğlunun 1.000, Bafra emirinin 2.000 kadar atlı kuvvetlere sahip olduklarını anlamıştı. Ayrıca yine aynı kaynaktan, Emir Timur bu kadar düşman karşısında Kadı Burhaneddin'in kendisini nasıl koruyabildiği konusundaki hayretini gizleyemediğini öğreniyoruz²⁷. Böylece Emir Timur almış olduğu bu bilgiler sonucunda Erzurum'a kadar gelmiş olmasına rağmen ani bir kararla Anadolu'yu terk etmiştir. Esasen Emir Timur daha Osmanlılarla karşılaşmadan önce aradaki Kadı Burhaneddin'in zorlu bir rakip olduğunu anlaması neticesinde, Altınordu hükümdarı Toktamış ile savaşmak üzere Toktamış Han'ın ülkesine yönelecektir²⁸. Ancak Kadı Burhaneddin'in

²⁵Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Çev. Necati Lugal, Ankara 1987, s. 130.

²⁶İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 8.

²⁷Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları*, Ankara 1989, s. 15-16.

²⁸Yaşar Yücel, *a. g. e.*, s. 19.

ortadan kaldırılması için de vakit kaybetmeden girişimlere başlamıştır. Bu konuda kendisine yardım edebilecek en uygun kişi de daha önceden Kadı Burhaneddin ile ilişkide bulunmuş olan Ak-Koyunlu beyi Kara Yülük Osman Beydir. Çünkü Kara Yülük Osman Bey Sivas-Kayseri hükümdarını çok iyi tanımakta ve onun zayıf yönlerini bilmektedir. Nitekim Kadı Burhaneddin'in Kara Yülük Osman Bey tarafından Sivas yakınlarında öldürülmesinde Timur'un da bir payının olduğu düşünülmektedir. Memlûklu Sultanı Berkuk'un, Dulkadiroğlu Suli Bey'i ortadan kaldırmada uyguladığı metodu, Timur da Kadı Burhaneddin Ahmed için uygulamış görünmektedir. Çünkü bu olaydan sonra Kara Yülük Osman Bey'in hep Timur'la işbirliği içinde bulunması bu görüşü destekler mahiyettedir²⁹.

Esasen düşmanlarının ahlaklarını ifsad, düşman adamlarını ihanete sevk ve teşvik Emir Timur'un daimi şiarı idi. Hele komşu memleketlere türlü kılıklarda casuslar göndererek o memleketin iç işleri ve hükümdarların niyet ve maksatları hakkında daima malumat toplamak ve bu malumatı defterlere geçirterek daima göz önünde bulundurmak onun adeti idi. Hindistan seferini hazırlayanlar da onun casusları olmuşlardı ki³⁰, havadis getiren süvarileri ona Hindistan'ın her eyaletinde vali ve kumandanların devletin gücünü suistimal ile kötüye kullanarak istiklallerini ilan ettiklerini³¹, Firuz Şahın torunu genç sultan Mahmud'un Delhi'de kendisine karşı mücadele veren soylular üzerinde otoriteye sahip olmadığı da bildirilmişti³². Kısacası, Hindistan'ın her vilayetinde birer saltanat davası güden vardı³³. Emir Timur casuslarından edindiği bu bilgiler sayesinde, Delhi İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan yararlanmak istemiş³⁴ ve 1398 yılında harekete geçerek Hindistan'ın pek çok yerinde tahrip ve yağmada bulunarak büyük miktarda ganimetle Semerkand'a dönmüştür³⁵.

Diğer taraftan Emir Timur'da düşmanları tarafından casuslar vasıtasıyla, takip edilmekteydi. Örneğin Memlûk sultanı Berkuk da (1382-1399) adamları kanalıyla Timur'un hareketlerini kontrol ettirmekteydi³⁶. Nitekim o adamları aracılığıyla Timur'un emirlerinin Erzincan'a geldiklerini öğrenince

²⁹ İlhan Erdem-Kazım Pâydaş, **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi**, Ankara 2007, s. 67; Yaşar Yücel, **a. g. e.**, s. 59; Bkz. İbn Arabşah, **a. g. e.**, s. 120-121.

³⁰ Yusuf Ziya Özer, **a. g. m.**, s. 453.

³¹ İbn Arabşah, **a. g. e.**, s. 99; Şerafettin Ali, **Timur ve Tüzükâtı**, s. 106.

³² Hilda Hookham, **Tamburlaine The Conqueror**, London 1962., s. 188.

³³ **Tüzükât-ı Timur**, Hazırlayan: Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan, İstanbul 2004, s. 95.

³⁴ Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 122.

³⁵ İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, s. 22.

³⁶ Yaşar Yücel, **a. g. e.**, s. 25; Yaşar Yücel, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti**, Ankara 1970, s. 130.

bir adamını Şam'a gönderip sefer hazırlıklarını başlatmıştı³⁷. Ancak Emir Timur da her fırsatı değerlendirerek düşmanları hakkında bilgi elde etmekteydi. O, Haleb'i ele geçirdikten sonra Memlûk sultanı Ferec'e (1399-1412) elçi kılığındaki casuslarını göndererek sultan ve ülkesi hakkında bilgi edinmeye çalıştı³⁸.Gönderilen bu elçilerde casuslukla ilgili çalışmalarını tamamladıktan sonra Kahire'den geriye döndüler. Beraberlerinde Sultan'ın Emir Timur'a gönderdiği cevabı da getirdiler. Fakat onların asıl görevi olan casusluk faaliyetlerinin bir sonucu olarak Memlûk Sultanın Emir Timur'a karşı hazırladığı ordu hakkında bilgi vermeleri idi. Emir Timur elde ettiği bu bilgiler neticesinde askerlerinin hazırlığını tamamlayarak rahat bir şekilde Sultan Ferec'in gelmesini beklemiştir³⁹. Ancak bazı durumlarda Emir Timur'un casuslarının düşman tarafından ele geçirildiği de olmuştur. Mesela 1393 yılında Emir Timur'un Halep ve Kahire'deki casusları Memlûkler tarafından ele geçirilmişlerdi⁴⁰. Yine Emir Timur Şam kuşatmasında iken casusları kendisini birçok konuda çok iyi bir şekilde bilgilendirdikleri gibi ayrıca Memlûk güçleri arasındaki anlaşmazlığı şehirde her tarafa yayarak Şam da kendisine karşı olanların morallerini bozarak direnme güçlerini de yıkmaya çalışmışlardır⁴¹.

Bu konuda mahir olan Timurlu casuslar huzursuzluğun olduğu bölgelerde hükümdarlarının propagandasını yaparak ahaliyi kendi taraflarına çekmede ustalık göstermişlerdir. Mesela Sultan Ahmed Celâyir'in soygunculuğundan ve baskısından şikayet eden Tebriz ahali, Emir Timur'un casusları tarafından ustalıkla yapılan propagandanın yayılması için elverişli bir çevre oluşturmuşlardı. Esasen bu sırada Tebriz aristokratları arasında da Timur'un taraftarları çok kuvvetli idiler. Emir Timur haber alma teşkilatı sayesinde elde etmiş olduğu bu bilgileri değerlendirerek, muvaffak olacağına kanaat getirerek⁴², Tebriz'e doğru ilerlemiştir. Emir Timur'un Tebriz'e gelmekte olduğu haberini alan Sultan Ahmed Celâyir de acele ile Tebrizden ayrılıp Bağdad'a gidince şehir kolay bir şekilde ele geçirilmiştir⁴³.

Daha sonraları Emir Timur'un saldırısına karşı, Sultan Ahmed Celâyir her tarafa gözetleme postaları yerleştirdi⁴⁴. Ancak Emir Timur'un casusları

³⁷Yaşar Yücel, **a. g. e.**, s. 51.

³⁸Betrando De Migranelli, **a. g. m.**, s. 241.

³⁹Betrando De Migranelli, **a. g. m.**, s. 243-244.

⁴⁰Cüneyt Kanat, "Orta Doğu'da Hakimiyet Mücadelesi Memlûk-Timurlu Münasebetleri", **Türkler**, c. 5, Ankara 2002, s. 135.

⁴¹Hilda Hookham, **a. g. e.**, s. 231.

⁴²A. Yu. Yakubovskiy, **a. g. e.**, 1992, s. 153.

⁴³İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, s. 12; Henry H. Howorth, **History of the Mongols**, Part III, Taipei 1970, s. 661.

⁴⁴Hilda Hookham, **a. g. e.**, s. 148.

da Sultan Ahmed'in bu hazırlıklarını ona haber vermişlerdi⁴⁵. Bu sebeple Emir Timur 1393 yılında Bağdad önlerine geldiği zaman Sultan Ahmed'in dağ köylerine yerleştirilmiş⁴⁶, olan casusları güvercinle Emir Timur ordusunun yaklaştığını ona haber verdiler. Bu durumu öğrenen Emir Timur da bunlara niçin Bağdad tarafına güvercin gönderdiklerini sorması üzerine, casuslar yaptıklarının anlaşılmiş olduğunu anladıklarından durumu açıklamak zorunda kaldılar. Bunun üzerine Emir Timur casuslara gördükleri tozun Emir Timurla karşılaşmamak için giden bir Türkmen ordusuna ait olduğunu bildiren diğer bir haberi yazdırarak güvercinle yeniden göndertti. Ancak Sultan Ahmed güvercinle gönderilen bu ikinci haber ile biraz teskin olmuş fakat tamamıyla da bu ikinci habere güvenememiştir. Zaten o ilk haberi alır almaz eşyalarının birçoğunu alarak Dicle'nin batı kıyısına çekilmişti⁴⁷. Emir Timur ise Bağdad'a kolayca girmiş ve şehri tahrip ederek oradan ayrılmıştı⁴⁸.

Bağdad'ta kalmayı kendisi için güvenli görmeyen Celâyirli Sultan Ahmed Bağdad'ın yönetimini emirlerinden Ferec'e bıraktı ve şehri Emir Timurdan başkasına da teslim etmemesini emretti. Emir Timur Bağdad'ı ikinci kez fethetmek için şehrin yakınlarına geldiğinde bu durumun doğruluğunu anlamak için Emir Ferec casuslarını elçi kılığında Emir Timur'un huzuruna gönderdi. Ancak Ferec'in bu adamları Timur'un geldiğini belirtmelerine rağmen o şehri teslim etmek niyetinde olmadığı için kendi adamlarını Emir Timur'un casusu olduklarını söyleyerek bunları hapse attırdı⁴⁹. Bu sebeple Emir Timur 1401 yılında Bağdad'ı kuşatma altına aldı. Ancak o yaz çok sıcaktı ve güneşe dayanmak neredeyse olanaksızdı. Öğle sıcağına dayanamayan Bağdad'taki muhafızlar ise nöbetlerinin başındaymış gibi görünmek için zırhlı başlıklarını mızraklarının ucuna takıyor ve dinlenmek için gölgeye çekiliyorlardı. Emir Timur'un askerlerinin böyle bir sıcakta saldırıya geçmeyeceklerini düşünüyorlardı⁵⁰. Bu sıralarda Bağdad ahalisi de güneş ışınlarının yakıcılığından korunmak için evlerine gidince, büyük bir ihtimalle Emir Timur şehirdeki casuslarından bu durumu öğrendi

⁴⁵Herold Lamb, **a. g. e.**, s.162; Terc. 224.

⁴⁶İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, s. 18; Herold Lamb, **a. g. e.**, 162;Terc., s. 225.

⁴⁷Şerefeddin Ali-i Yezdî, **a. g. e.**, c. I, s. 450-451; Hilda Hookham, **a. g. e.**, s. 148-149; Herold Lamb, **a. g. e.**, s. 162; Terc. s. 225; Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 113; Muhammed Yusuf Vale İsfahani Kazvini, **Huld-i berin: Tarih-i Timuriyyan ve Türkmenan**, Tahran 1379, s. 195; Henry H. Howorth, **a. g. e.**, Part III, s. 663.

⁴⁸ Yaşar Yücel, **a.g.e.**, s.39,40.

⁴⁹ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, c.I, Ankara 1992, s. 241; Bkz. Şerefeddin Ali-i Yezdî, **a. g. e.**, c. II, s. 260; Henry H. Howorth, **a. g. e.**, Part III, s. 671.

⁵⁰Şerefeddin Ali-i Yezdî, **a. g. e.**, c.III, s. 263; Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 139; Hvandmîr, **Habîbü's-Siyer**, yay. Celâleddin-i Humayî, c. III, Tahran 1333, s. 500.

ve bu fırsatı kaçırmayarak ordusunu Bağdad'a karşı saldırıya geçirdi, ardından da şehri ele geçirip büyük bir tahribata uğrattı⁵¹.

Bir başka haber alma yöntemi de Emir Timur'un kendisine düşman tarafından kaçıp sığınanlardan bilgi alıp düşmanını yenmek için tedbirler almasıydı. Örneğin Altınordu şahzadelerinden Toktamış, Ak-Orda (Altınordu) hükümdarı Urus Han'ın kendisini öldüreceğinden korkup Emir Timur'a sığınması üzerine Emir Timur'un Urus Han ile arası açılmıştır⁵². Çok geçmeden de Emir Timur Buharada bulunduğu sıralarda Urus Han'ın idaresinden kaçan Mangıt emiri Ediguda⁵³ Buhara'ya gelmiş; Urus Han'ın asker toplayıp Toktamış'ı elde etmek için gelmekte olduğunu haber vermiştir. Bunun arkasından Urus Han'ın elçileri gelerek Toktamış'ı istemişlerdir⁵⁴. Ancak Emir Timur bu isteği ret etmiş ve ardından da Urus Han'ın üzerine yürümüştür. Bu arada da Muhammed Sultanşah ile Muhammed adlı adamlarını, düşmanın vaziyeti hakkında bir haber getirmeleri için her birini bir tarafa göndermiştir. Bunlar da bu emir gereğince düşmandan birer adam yakalayarak ordugaha getirmişlerdir. Esir alınan bu düşman askerlerinden yüz kişilik bir casus grubunun kendilerine doğru gelmekte oldukları bilgisini almışlardır. Elde edilen bu bilgi sayesinde de o sıralarda Otrar'da bulunan Emir Timurun adamları bu casusları Otrar şehrinin haricinde hezimete uğratabilmişlerdir⁵⁵. Ne var ki o kışın çok sert geçmesi neticesinde Emir Timur ile Urus Han arasında ufak çapta birkaç vuruşmadan başka herhangi önemli bir çatışma yapılmayarak baharda tekrar karşılaşmak üzere taraflar savaş alanından ayrılmışlardır⁵⁶.

Ancak Emir Timur'un Toktamış'a karşı göstermiş olduğu bu yardım ve korumalar tarihte örnek gösterilebilecek bir vefasızlık hadisesi ile neticelenmiştir. Çünkü Toktamış Emir Timur'un yardımı ile Altınordu hükümdarı olduktan sonra eski koruyucusuna düşman olmuş, bir süre sonra da Emir Timur'a karşı bu düşmanlığını açığa vurmuştur. Çok geçmeden de Emir Timur'un ordugahına, çok bitkin bir halde bir posta tatarı gelerek, Toktamış, kuvvetlerinin büyük kısmıyla Sriderya'yı geçerek Timur'un ana yurdunu istilaya başlamış olduğunu haber vermiştir. Emir Timur da bu haberi alır almaz hızla memleketine dönmüş ve ardından da Toktamış'la uzun süre devam edecek bir mücadeleye başlamıştır⁵⁷.

⁵¹Mîrhvand, **Ravzatu's-Safa**, c. VI, Tahran 1349, s. 386; Henry H. Howorth, **a. g. e.**, Part III, s. 671.

⁵²İsmail Aka, "Timurlular Devleti", s. 192; Bkz. Mîrhvand, **a. g. e.**, c. VI, s. 103-104.

⁵³Mustafa Kafalı, "Timur", **İA**, c. 12/1, Eskişehir 1997, s. 340.

⁵⁴Nizamüddin Şâmî, **a. g. e.**, s. 90.

⁵⁵Nizamüddin Şâmî, **a. g. e.**, s. 91.

⁵⁶İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, s. 10.

⁵⁷Herold Lamb, **a. g. e.**, s.108; Terc. 148- 149.

Bu mücadelenin konumuz açısından en önemli yanı ise Emir Timur'un sefer esnasında haber alma teşkilatından nasıl yararlanmış olduğudur. Çünkü onun bu sefer sırasında düşman tarafından elde etmiş olduğu bilgiler sayesinde Toktamış'ı kendi topraklarında yenilgiye uğratması, Emir Timur'un bu konudaki maharetine oldukça açıklık getirmektedir. Buna göre Emir Timur 19 Ocak 1391 tarihinde Toktamış'a karşı harekete geçmiştir. Timurlu ordusu Kıpçak bozkırında çölleri ve tepeleri geçerek üç ay Toktamış'ı aramış fakat Toktamış'tan bir ize rastlayamamıştır⁵⁸. Ancak Emir Timur Deşt-i Kıpçakta ilerlerken, Tobol suyu civarına geldiklerinde, karavuldan bir haberci gelerek Emir Timur'a ateş yakılmış beş altı yer gördüklerini ancak her ne kadar etrafa bakmışlarsa da hiç kimseyi bulamadıklarını arz etmiştir⁵⁹. Bunun üzerine Timur Tobol suyunu geçmeyi uygun görmüş ardından da düşman hakkında malumat alabilmek için bir adam aramışlarsa da kimseyi bulamamışlardır. Bu sebeple Emir Timur haber alma konusunda uzman olduğu anlaşılan, Şeyh Davud Türkmen'i çağırarak bahadırlardan müteşekkil bir heyet ile kendisini düşmandan haber almak için göndermiştir. Şeyh Davud Türkmen ise büyük işlere girmiş çok zahmet ve meşakkat çekmiş, birçok tehlikeler atlattığı, birçok tuzaklara düştüğü halde akıl ve zekası sayesinde hepsinden kurtulmuş, cesur ve gözü pek bir adam olduğundan genel olarak istihbarat görevlileri onun emrine verilmiştir⁶⁰.

Bu sebeple O, almış olduğu bu emir gereğince ekibi ile birlikte hemen yola çıkmış, iki gün iki gece yol yürüdüktan sonra, birkaç obaya rast gelmiş, bunları geçerek bir tepenin arkasına gizlenmiş ve sabah olunca da bu obaların sakinlerinden bir kişiyi yakalayarak Emir Timur'a getirmiştir. Emir Timur bunun için Şeyh Davud Türkmen ve arkadaşlarına çok lutf ve in'amda bulunduktan sonra bu adamın Toktamış'tan haberi olmadığını, fakat birkaç gün önce, nereden geldikleri ve kim olduklarını bilmedikleri on süvari'nin casusluk için gelmiş olduklarını ve ormanda vakit geçirdiklerini öğrenmiştir. Bunun üzerine Emir Timur bu adamın söylediklerinin doğru olup olmadığını öğrenmek için, İyd Hocayı otuz nökerle⁶¹, bu adamın

⁵⁸Hilda Hookham, *a. g. e.*, s. 132; Jean-Paul Roux, *a. g. e.*, s. 109-110.

⁵⁹Muhammed Yusuf Vale İsfahani Kazvini, *Huld-i berin: Tarih-i Timuriyyan ve Türkmenan*, Tahran 1379, s. 168.

⁶⁰Mirhvand, *a. g. e.*, c.VI, s. 190; Nizamüddin Şâmî, *a. g. e.*, s.145; Muhammed Yusuf Vale İsfahani Kazvini, *a. g. e.*, s. 169; Herold Lamb, *a. g. e.*, s. 120; Terc. s.168;A. Yu. Yakubovskiy, *a. g. e.*, s. 164.

⁶¹Daruga veya Darugaçı, Moğul idare teşkilatında idârî ve mali hatta siyasi salâhiyetlere malik bir kısım büyük memurlara verilen bir isimdir ki, Moğol istilasından sonra onların hâkimiyeti altındaki geniş sahalarda kurulan imparatorluklarda ve sonradan bunların yerine geçen muhtelif Türk devletlerinde idari bir ıstılah olarak, asırlarca devam etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. M. Fuad Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf*

obasına gidip birkaç kişiyi getirmeleri için memur etmiş ayrıca adamlarından Humarı Yasavul'a da yirmi er ile gidip, casus oldukları söylenmiş olan o on askeri yakalayıp getirmesini emretmişti. Bu emir üzerine, düşman tarafından olan bu on adamdan bazıları öldürülmüş bazıları ise esir edilerek getirilmiş ve düşmanın durumu hakkında bunlardan malûmat aldıktan sonra göç ederek Yayık (Ural) ırmağına varılmış ve burada Gacarcı (Kılavuz) ile yapılan fikir alışverişinden sonra düşmanın ani saldırılarından korunabilmek için suyun yukarı kısmından Yayık ırmağını geçmişlerdir⁶².

Altı gün yol gittikten sonra Samur ırmağına gelinmiş⁶³, önden gönderilmiş olan ordunun karavulu ise düşmana o kadar yaklaşmış ki onların konuştukları sözleri işitmiş ve bu durum Emir Timur'a bildirilmiştir. Bu sırada Emirzade Mehmet Sultan düşmanlardan birini yakalayıp Emir Timur'a getirmiş ve düşmanın vaziyetini ondan sorup merhaleleri, menzilleri öğrenerek, suyun geçit yerini bularak gece oraya inmişler ve ertesi gün Yayık suyunu geçerek düşman tarafına yürümüşlerdir. Bu sırada düşmandan üç kişiyi daha tutup getirmişlerdir. Bunlar esir olduklarını bildikleri için hâkikati söylemekten başka çare bulamamışlardır. Onların verdiği bilgilere göre, esir alınmadan önce Toktamış'ın yanına kaçmış olan Edigu'nun iki nökerinin Emir Timur'un ordusu hakkında Toktamış'ı bilgilendirdiklerini, Kırk Gölde bulunan Toktamış'ında elde ettiği bu bilgiler neticesinde daha fazla asker toplanması için her tarafa elçiler gönderdiği öğrenilmiştir. Bunun üzerine Emir Timur askerlerini toplayıp tanzim ederken, karavullar düşmanın üç koşununun görüldüğünü ve buna müteakip diğer koşunların da peyda olduğunu bildirmişlerdir. Emir Timur da bu haberi alınca ordusunu düzene koyup yürümelerini emretmiştir. Bu esnada karavul düşmandan birini yakalayıp getirmiş, bu adamdan vaziyet hakkında malumat alındıktan sonra ise öldürülmüştür. Bundan sonra elde edilen bu bilgiler yeterli görülmeyle Sevincik Bahadır'ı ve Ergunşah Bahadır adlı emirler düşman ordusundan haber getirmeleri için ileri gönderilmişlerdir. Ancak bunlar öteye beriye başvurmuşlarsa da bir haber elde edememişlerdir⁶⁴. Bunun üzerine Emir Timur bu işe güvenilir ve casusluk konusunda tecrübeli olan adamlarından Mübeşşir'i⁶⁵ tayin edip, haber almadan dönmemesi için

Müessesesi, İstanbul 1983, s. 247-248.

⁶²Mîrhvand, **a. g. e.**, c. VI, s. 190; Muhammed Yusuf Vale İsfahani Kazvini, **a. g. e.**, s. 169; Nizamüddin Şâmî, **a. g. e.**, s. 146; İsmail Aka, "Timurlular Devleti", s. 275; Henry H. Howorth, **History of the Mongols**, Part II. London 1880, s. 243.

⁶³Hilda Hookham, **a. g. e.**, s.135.

⁶⁴Mîrhvand, **a. g. e.**, c.VI, s. 191; Muhammed Yusuf Vale İsfahani Kazvini, **a. g. e.**, s. 166; Nizamüddin Şâmî, **a. g. e.**, s.147; Hilda Hookham, **a. g. e.**, s. 136; Mustafa Kafalı, **a. g. e.**, s. 110.

⁶⁵A. Yu. Yakubovskiy, **a. g. e.**, s. 164.

emir vermiştir. Mübeşşir bir grup yiğit ile yola çıkarak, birçok zahmet çektikten sonra bir ormana gelmiş ve büyük bir toz dumanı çıkararak ilerleyen düşman ordusunu gördükten sonra bir fırsatını bularak düşmandan kırk kişiyi yakalayarak Emir Timur'a getirmiştir. Emir Timur, Mübeşşiri çok takdir ile kendisine hadsiz hesapsız in'am ve ihsanda bulunduktan sonra bu kişilerden düşmanın ahvalini sormuş, bunlar da Toktamış'ın askerlerini Kırk Göl'de toplanmalarını emrettiğini kendilerinin ise ordudan bir takım ile oraya doğru gittiklerini, fakat Toktamış Han'ı bulamadıklarını ve ona ne olduğunu bilmediklerini, bu sebeple onu aramağa çıkmışken yakalanıp yanına getirilmiş olduklarını açıklamışlardır. Bu esirler bu şekilde sorgulanırken Moğol beylerinden Mamak'ın oğlunu yaralı olarak yakalayıp ordugâh'a getirmişlerdir. Emir Timur bunu sorgulamaya başlayınca, kendisinin saray tarafından geldiğini, Toktamış'ın yanına gittiğini ancak onu karargahında bulamadığını başka bir şey de bilmediğini söylemiştir. Emir Timur bunun üzerine adamlarından Mevla ve Sayın Timur'u bir grupla karavul tayin ederek, düşmanın ordusunu uzaktan gördükleri zaman kendilerini çok göstererek onları aldatmalarını ayrıca bir haberci ile durumu kendisine bildirmesini istemiştir. Bunlar Emir Timurun emri üzerine yola çıkmışlar ve düşmandan on beş kişiyi görünce bu durumu haber vermek için aralarından birini geri göndermişlerdir. Gönderilen bu haber üzerine Emir Timur, düşmandan kesin bir haber getirmesi için Edigu Timur'u bir grupla düşman tarafına göndermiştir. Bunlar emir mucibince harekete geçmişler ve çok geçmeden de düşmandan bir grubu, bir dağın tepesine oturmuş, etrafi gözetlerken görmüşlerdir. Emir Timurun adamları vakit kaybetmeden bunların üzerine ilerlemişlerdir. Bu sırada neye uğradıklarını şaşırarak Toktamış'ın askerleri tepeden aşağı inince bu durumu değerlendiren Emir Timurun askerleri de hemen onların yerini işgal etmişlerdir. Bunlar burada bir mağara içinde zırhlı otuz koşunun pusuda gizlenmiş olduğunu göreyerek bu durumu Emir Timur'a haber vermişlerdir⁶⁶. Bu haberin ardından da karavuldan haberci gelerek her iki tarafın kravullarının birbirleriyle mülakat ettiklerini haber vermiştir. Emir Timur bu haberi aldığı vakit ordusunu tanzim ederek düşmana karşı yürümeye başlamıştır. Bu ilerleme esnasında ise düşman her gün karavulunu gösterip yine geri çekmiştir⁶⁷. Bu durum üzerine Emir Timur Emirzade Şahruh'un ileri gitmesi ve karavul olarak yürümesi için Osman Bahadır'a emir vermiştir. Bunlar da biraz yürüdükten sonra, düşmanı uzaktan gördükleri vakit bir çukurda gizlenmişler, düşmanda onların yanından gelip geçtiği halde onları görmemiştir. Bu arada Sayın Timur ve Kara Mehmed, hep birden düşmanın karavulu üzerine hücum

⁶⁶Mîrhvand, a. g. e., c.VI, s. 193; Nizamüddin Şâmî, a. g. e., s. 148; Henry H. Howorth, a. g. e., Part II, s. 244.

⁶⁷Nizamüddin Şâmî, a. g. e., s. 150.

ederek etraflarını kuşatmışlardır. Behram Bahadır ise, Emir Timur'un Boz Külük adlı atına binerek, süratle düşmana erişip bir kişiyi yakalayarak Emir Timur'a getirmiştir. Emir Timur bu adamdan düşmanın vaziyeti hakkında sorgu ve sualde bulunduktan sonra yola çıkmıştır⁶⁸. Bu arada Toktamış'ın taktiği gittikçe anlaşılmağa başlanmıştır. Buna göre üslerinden uzaklaştıkça Emir Timur'un erzak stoklarının azalacağı ve askerlerinin kuvvetten düşeceğini bekleyen Toktamış açıkça Emir Timur'un ordusunu yıpratmaya çalışmıştır. Bu sebeple Emir Timur, kabil olduğu kadar kısa bir süre içinde Toktamış'ı durdurmak ve muharebeye başlatmak mecburiyeti ile karşı karşıya kalmıştır⁶⁹. Nihayet 27 Nisan 1391 tarihinde Kunduzca mevkiinde taraflar karşılaşmış ve savaş Emir Timur'un zaferi ile sona ermiştir. Ancak Toktamış Han ele geçirilemediği için kesin sonuç elde edilememiştir. Görüldüğü üzere Emir Timur bu sefer esnasında adeta attığı her adımda haber alma teşkilatından faydalanmış ve elde ettiği haberler sayesinde tanımadığı bir ülkede düşmanın bu konudaki avantajına rağmen onu mağlup etmiştir. Böylece Toktamış Han'ın Emir Timur'u Deşt-i Kıpçak'ın derinliklerinde ordusuyla birlikte yok etme taktiği, kendi aleyhine tecelli etmiştir⁷⁰.

Ankara savaşından önce de Emir Timur'un haber alma teşkilatından en üst derecede yararlandığı görülmektedir. Bu bakımdan O Yıldırım Bayezid'e karşı harekete geçmeden önce kendi lehine Anadolu da kamuoyu oluşturmak için casuslarını gönderdi⁷¹. Ardından da Osmanlı topraklarında bulunan Tatarları elde etmek için onların Fazıl adındaki emirleri ve diğer beylerine mektuplar göndererek soylarının aynı olduğunu, kendilerinin üstün olduklarını dolayısıyla Anadolu da kendilerinin efendi olmaları gerektiğini belirterek gönül okşayıcı sözlerle onları kendi tarafına çekmeye çalıştı⁷². Emir Timur ayrıca Anadolu'nun savunma noktalarının sağlamlığını, korunması için alınan tedbirleri, pusu yerlerini de büyük ihtimalle casusları vasıtasıyla öğrenmişti⁷³. Esasen Emir Timur'un uzun tereddütler geçirdikten sonra Yıldırım Bayezid'in üzerine yürümesi casuslarının verdiği haberlere ve teminata güvenmesinden ileri gelmekteydi⁷⁴. Bu bakımdan O, Anadolu'ya yapacağı sefer için gerekli olan bütün hazırlıklarını yaptıktan sonra son bir kez Anadolu'daki siyasi durum ve gelişmelerden haberdar olmak

⁶⁸Nizamüddin Şâmî, *a. g. e.*, s. 163.

⁶⁹A. Yu Yakubovskiy, *a. g. e.*, s. 172.

⁷⁰İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, s. 17; Mustafa Kafalı, *a. g. e.*, s. 110.

⁷¹Jean-Paul Roux, *a. g. e.*, s.140.

⁷²İbn Arabşah, *a. g. e.*, s. 181-182.

⁷³Hoca Sadettin Efendi, *a. g. e.*, c.I, s. 257.

⁷⁴Yusuf Ziya Özer, "Timur'un Yaptığı İşlere Toptan Bakış", *Bellekten*, c. IX, Sayı 36, Ankara 1945, s. 454.

istediğinden bu bilgileri kendisine en iyi şekilde Mutaharten'in vereceğinden dolayı Onu yanına çağırarak gerekli olan bilgileri aldı. Böylece Anadolu'ya yapılacak sefer için her türlü tedbir alınmaya başlanmıştı⁷⁵.

Esasen Emir Timur'un ordusu, imparatorluğun en uç köşelerinde olup bitenlerden haber getiren kuryeleri ve yapılan çalışmalar ile seferler başlamadan önce hazırlıklarını tamamlardı⁷⁶. Bu bakımdan gerekli hazırlıkları tamamlayan Emir Timur Yıldırım Bayezid'e karşı hücumu geçmek için, Aras kıyısına yerleşti. Birlikleri için barakalar inşa ettirdi ve gelecek ilkbaharda Kıpçaklar ülkesini istilaya gideceği haberini casusları vasıtasıyla etrafa yaymaya başladı. Böylece onun adına çalışan casuslar, ona bir program sundular ve bu program ana hatlarıyla uygulanmaya başlandı⁷⁷. Çünkü askeri hayatı düşmanını tuzağa düşürmek, düşmanın adamlarını kandırarak hükümdarına karşı ihanete sevk etmek, casuslar vasıtası ile hücum edeceği memleketin maneviyatını bozmak ve zaferlerini kolaylaştırmak olan⁷⁸ Emir Timur Yıldırım Bayezid'in hareketlerini adım adım takip ettirerek gereken tedbirleri aldı. Nitekim Ankara savaşından önce Yıldırım Bayezid Tokat'a giderek derbentleri kapatarak Timurun yürüyüş yolunu kesti. Timur bu durumu öğrenince, Kayseri yolu açık ve geniş bulunduğundan, bu yönden Ankara'ya yürümeyi uygun buldu⁷⁹. Diğer taraftan Yıldırım Bayezid Ankara savaşına kadar genel olarak daha çok Avrupa da savaştığı için, savaş alanını Maveraünehirliler kadar tanımıyordu. Emir Timur ise çevresindeki beylerden Anadolu hakkında gerekli bilgileri almıştı⁸⁰. Böylece çok sağlam bir haber alma teşkilatına sahip olan Emir Timur bu sayede elde ettiği bilgileri çok iyi değerlendirerek 1402 yılında Ankara savaşında Yıldırım Bayezid'i büyük bir yenilgiye uğrattı⁸¹.

Sonuç olarak Emir Timur'un düşmanlarına karşı hayatının sonuna kadar haber alma teşkilatının sağlamış olduğu bilgilerle mücadele ettiği görülmektedir. Bu bağlamda O, Çin ile anlaşmazlığa düşünce⁸², Çin devleti

⁷⁵Yaşar Yücel, **a. g. e.**, s. 68.

⁷⁶Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s.183.

⁷⁷Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 176.

⁷⁸Yusuf Ziya Özer, **a. g. m.**, s. 455.

⁷⁹Hoca Sadettin Efendi, **a. g. e.**, c.I, s. 261; İsmail Hakkı Uzun Çarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. I, Ankara 1988, s. 309.

⁸⁰Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 141.

⁸¹İsmail Aka, "Timurlular Devleti", s. 207; Yaşar Yücel, **a. g. e.**, s. 84.

⁸²Çin de Moğol sülalesinin kovulması ve burada yerli sülalenin işbaşına geçmesi ile hanedan kurucusunun Müslümanlara karşı takındığı düşmanca tavır, Timur'a abartılarak anlatılmıştı. Bu sebeplerle Emir Timur'un Çin üzerine bir sefer yapma niyeti açıkça ortaya çıkmıştır. Ancak onun askeri ve siyasi alandaki dehası bu seferin zamanını neredeyse ölümüne kadar geciktirmiştir. Bkz. Wilhelm Barthold, **Uluğ Beg ve Zamani**, Çev. İsmail Aka, Ankara 1990, s. 64; H.R.Roemer, "Timur in Iran", **CHI**, Vol. VI, Cambridge 1993, s. 74.

ve arazisi hakkında malûmat toplamağa başlamıştır. Çin insanları ve bunların özellikleri, Çin'in zenginliği ile ilgili geniş bilgi edinmek için her yola başvurmuştur. Bilhassa, bir Tatar tacir, Çin başkentinde altı ay ikamete memur edilmiştir. Bu tacir daha sonra döndüğünde, başkentten denize yakın olduğu ve Tebriz şehrinin yirmi katı büyüklüğünde olduğunu söylemiştir. Bu Tatar tacir ayrıca, Çin Hakanı'nın sefere çıktığı zaman geride dört yüz bin atlı bıraktığını, memleketi bunların koruduğunu anlatmış ayrıca Çinde gerekli olan âdete göre, bir asilzadenin, bir süvarisi bulunmadıkça, hiçbir yerde at üzerinde dolaşmadıklarını ve burada anlattıklarına göre, Hakan putperest olarak doğduğu halde sonradan Hristiyan olmuştur⁸³.

Emir Timur, sefer düzenleyeceği bölgelerin coğrafi koşullarını ve av hayvanlarının durumunu da dikkate alırdı⁸⁴. Bu sebeple Çin'e karşı savaşmak için son derece güçlü bir ordu hazırlayan Emir Timur ayrıca yollar, iklim ve içinden geçilecek ülkelerin kaynakları konusunda bilgiler topladı. Çok önceden, muhafızlarıyla birlikte, geçilecek yollara buğday ekmeleri için köylüler gönderdi. Otrar, Almalık ve Turfan da lojistik merkezler kurdurdu. Keçe çadırları taşıyan 500 araba, binlerce hamile deve, askerlerin et ve süt ihtiyaçlarını karşılamak için ordunun peşinden gidecekti. Bu hazırlıklardan başka Emir Timur, askerlerinin çöl ve buzlu bölgelerden geçerken gerekli olan giysilerini de hazırlatmıştı. Böylece o hiçbir şeyi tesadüfe bırakmamıştı⁸⁵.

Çin seferi için gereken hazırlıkları tamamlayan Emir Timur her zaman yapmaktan hoşlandığı gibi, kışın ortasında, 27 Aralık 1404'de yola çıktı. Sriderya'yı buzların üzerinden yürüyerek geçti. Bu geçiş esnasında soğuğa dayanamayan hayvanlar ölmeye başlamıştı. Ancak seferin en ince noktasına kadar planlamış olan Emir Timur haber alma teşkilatı sayesinde elde ettiği bilgiler ile karşılaşacağı zorlukları önceden öğrenmiş ve gerekli önlemleri almıştı. Bu bakımdan hayvanların sayısı yeterinden çok olduğu için endişeye gerek kalmıyordu. Yapılan plana göre, Emir Timur üç aylık bir yürüyüşten sonra Orta Asya'ya geçecek ve ilkbahar başında baskın ile Çin'in üzerine çökecekti⁸⁶. Ancak buna ömrü yetmedi ve 18 Şubat 1405 tarihinde 69 yaşında öldü⁸⁷.

Emir Timur gençlik yıllarındaki küçük çaplı çatışmalar hariç hayatında hiçbir yenilgi görmeden dünyanın birçok yerine seferler gerçekleştirmiştir.

⁸³Ruy Gonzales de Clavijo, **Anadolu Orta Asya ve Timur**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1993, s. 179-180.

⁸⁴Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 183.

⁸⁵Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 152. Bkz. H.R.Roemer, **a. g. m.**, s. 80.

⁸⁶Jean-Paul Roux, **a. g. e.**, s. 153.

⁸⁷İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, s. 33.

Ancak onun bu kadar başarılı olmasını sağlayan birçok özelliği içinde yer alan haber alma teşkilatına verdiği önem en önemli vasfıdır. Çünkü Emir Timur bu sayede düşmanlarının en zayıf yönlerini öğrenmiş, onlarla mücadeleye girerken de onları casusları vasıtasıyla yaymış olduğu kasıtlı bilgilerle yanlış önlem almalarına sebep olmuş ve aralarına nifak sokarak birbirlerinden şüphelenmelerini sağlayarak, onları zayıflatmıştır. Bunların yanında o sefer yapacağı ülkenin iklimi ve coğrafyası hakkındaki bilgileri öğrenerek bir sürpriz ile karşılaşmamak için gerekli önlemleri alarak zaferden zafere koşmuştur.

Kaynakça

- AKA, İsmail, **Timur ve Devleti**, Ankara 1991.
- AKA, İsmail, "Timurlular Devleti", **DGBİT**, c. IX, Konya 1994, s. 275.
- AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERABADİ, **Bezm u Rezm**, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990.
- BETRANDE DE MİGRANELLİ, "Timur'un Dimaşk'ı Fethi ile ilgili Latince Bir Kaynak: Vita Tamerlanne-Ruina Damasci", Çev. Cüneyt Kanat, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XI, İzmir 1996.
- BARTHOLD, Wilhelm, **Uluğ Beg ve Zamani**, Çev. İsmail Aka, Ankara 1990.
- HİNZ, Walther, "İslam'da Ölçü Sistemleri", Çev. Acar Sevim, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, Sayı 5, İstanbul 1990.
- HOCA SADETTİN EFENDİ, **Tacü't-Tevarih**, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, c.I, Ankara 1992.
- HOOKHAM, Hilda, **Tamburlaine The Conqueror**, London 1962.
- HOWORTH, Henry H., **History of the Mongols**, Part II. London 1880.
- HOWORTH, Henry H., **History of the Mongols**, Part III, Taipei 1970.
- HVANDMÎR, **Habibü's-Siyer**, yay. Celâleddin-i Humayî, III. Tahran 1333.
- İBN ARABŞAH, **Acaibü'l-Makdur fî Ahbar Teymur**, Farsça Terc. Muhammed Ali Necati, Tahran 1339.
- KAFALI, Mustafa, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul 1976.
- KAFALI, Mustafa, "Timur", **İA**, XII/I, Eskişehir 1997.
- KANAT, Cüneyt, "Orta Doğu'da Hakimiyet Mücadelesi Memlûk-Timurlu Münasebetleri", **Türkler**, c. 5, Ankara 2002.
- KELEK, Cengiz, "Casus", **DİA**, c. 7, İstanbul 1993.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, c. III, Ankara 1992.
- LAMB, Herold, **Tamerlane The Earth Shaker**, Bristol 1929; Türkçeye Terc. A. Göke Bozkurt, **Emir Timur**, İstanbul 2006.
- MUHAMMED YUSUF VALE İSFAHANİ KAZVİNİ, **Huld-i berin: Tarih-i Timuriyyan ve Türkmenan**, Tahran 1379.

- MANZ, Beatrice Forbes **Timurlenk Bozkırların Son Göçebe Fatih**, Çev. Zuhâl Bilgin, İstanbul 2006.
- MİRCAFERİ, Hüseyin, **Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân**, İsfahan 1375.
- MIRHVAND, **Ravzatı's-Safa**, VI, Tahran 1349.
- NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ, **Zafernâme**, Çev. Necati Lugal, Ankara 1987.
- ÖZER, Yusuf Ziya, "Timur'un Yaptığı işlere Toptan Bakış", **Bellekten**, c. IX, Sayı 36, Ankara 1945.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Türk Devletlerinde Casusluk", **DİA**, c. 7, İstanbul 1993.
- ROEMER, H.R. "Timur in Iran", **CHI**, VI, Cambridge 1993.
- ROUX, Jean-Paul, **Aksak Timur**, Çev. Ali Rıza Yalt, İstanbul 1994.
- RUY GONZALES DE CLAVİJO, **Anadolu Orta Asya ve Timur**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1993.
- SÜMER, Faruk, **Kara Koyunlular**, Ankara 1992.
- ŞEREFEDDİN ALİ-İ YEZDÎ, **Zafernâme**, yay. Muhammed Abbâsî, I-II, Tahran 1336.
- ŞERAFETTİN ALİ, **Timur ve Tüzükâtı**, Çev. Kevser Kutay, Ankara 2000.
- TÜZÜKÂT-I TİMUR**, Hazırlayan: Kutlukhan Şakirov-Adnan Aslan, İstanbul 2004.
- YAKUBOVSKİY, A. Yu. **Altın Ordu ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren, Ankara 1992.
- YÜCEL, Yaşar, **Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti**, Ankara 1970.
- YÜCEL, Yaşar, **Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları**, Ankara 1989.